

POMORSKO DOBRO KROZ PRELAZNE ODREDBE ZAKONA¹

1.Uvod

Pomorsko dobro² jeste dobro, javno ili opće, koje je od posebnog interesa zemalja koje se nalaze uz more. Republika Hrvatska ima jednu od najrazvedenijih obala te pomorsko dobro zauzima veliki dio državnog teritorija.³ No unatoc tome zaštita i briga za pomorsko dobro nije još dosegla razinu s kojom bismo mogli biti zadovoljni.

Prilikom pretvorbe⁴ došlo je do toga da su se pojedine tvrtke, pa i jedinice lokalne samouprave, upisale kao vlasnici pomorskog dobra.⁵

Pravnu regulaciju pomorskog dobra na teritoriju koji danas obuhvata Republika Hrvatska možemo pratiti od Habsburške monarhije (1815.godina), njezinog sljednika Austro-ugarske monarhije (1867.godine), pa do danas.

Iz dostupnih pravnih izvora⁶ može se zaključiti da narecene monarhije nisu baš previše vodile skrb o morskoj obali, jer se tada taj izricaj upotrebljavao za sadašnji termin pomorsko dobro. Tako možemo navesti odredbe OGZ-a⁷, i to § 278., koji je propisivao:

“...One stvari pak, koje su im /državljanima-op.a./ dozvoljene samo na porabu kao: ceste, velike i male rijeke, luke i obala morska zovu se opceno ili javno dobro...”

Vrlo važan izvor informacija o odnosu tadašnje države spram (po)morskog dobra nalazimo u antologijskom djelu pravnog stručnjaka Uliksa Stangera.⁸

***Jakob Nakic, Ministarstvo pravosuđa, Uprava za građansko pravo, Sektor za zemljišnoknjižno pravo**

¹ Pod zakonima se podrazumijevaju propisi koji su regulirali status (po)morskog dobra, i to:

-Naredba o provedbi zakonskog clanka XXI. od godine 1914. i o koncesijama na morskoj obali ,

-Uredba sa zakonskom snagom o pomorskom javnom dobru (dalje:uredba),

-Zakon o pomorskom i vodnom dobru , lukama i pristaništima (dalje:ZPVDLP),

-Pomorski zakonik (dalje:PZ), i

-Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama (dalje:ZPDML).

² u teoriji je bilo sporova oko toga da li je ispravniji izricaj pomorsko ili morsko dobro, detaljnije vidjeti kod

A.Turina "Morsko javno dobro", Naša zakonitost, Zagreb, broj 9-12/1962

³ prema nekim podacima obalno more Republike Hrvatske obuhvata 33 200 km², te je ukupna duljina obale, kopna i otoka 5835,3 km, a duljina obale Jadrana je 7912 km, opširnije vidjeti u **J.Ridanovic-Z.Bicanic** "Hrvatski Jadran i novi teritorijalni ustroj", Acta Geographica Croatica, Zagreb, 1993, vol.28

⁴ prema podacima Hrvatskog fonda za privatizaciju iznijetim u clanku **B.Kale** "Pomorsko dobro i zaštita vlasništva", Informator br.4297

⁵ Jedan od tipicnih primjera je poznata plaža u Baški na otoku Krku na kojoj se kao vlasnik i sada nalazi upisana Opcina Baška, plaža Medveja upisana kao vlasništvo Liburnija Rivijera Hotela i sl.

⁶ **B.Sambrailo** "Pomorsko dobro u teoriji i praksi", Anali Jadranskog instituta, sv.IV, Zagreb, 1968.

⁷ Vidjeti u **M.Vukovic** "Pravila građanskih zakonika.", Školska knjiga, Zagreb, 1961.

⁸ **U.Stanger** "Das Meeresurfor in Theorie und Praxix", Wien, 1909.

Iz tog doba nalazimo slucajeve da su pojedinci stjecali vlasništvo morske obale i putem dosjelnosti. Ceste su bile prodaje obale, pa cak, i morskog dna.⁹

Za bolje razumijevanje problema (po)morskog dobra svakako valja ukazati na Naredbu o provedbi zakonskog clanka XXI. od godine 1914. i o koncesijama na morskoj obali.¹⁰ Prema §.2. bilo je propisano:

“Zemljišta u Hrvatskoj i Slavoniji, koja su po suglasnom mnijenju kako pomorske uprave tako i hrvatsko-slavonske autonomne uprave morska obala, dakle javno dobro, ali se ipak nalaze u privatnom posjedu, imade autonomna upravna oblast prve molbe predati obcoj porabi. Interesirana stranka može svoje zahtjeve potražiti osim putem priziva dozvoljenog po obcim pravnim propisima i redovitim sudbenim putem.

Ako pomorska uprava i hrvatsko-slavonska autonomna uprava glede svojstava zemljišta kao morske obale nisu istoga mnijenja, može se svaka od tih uprava u svrhu ustanovljenja svojstva tog zemljišta kao javnoga dobra obratiti na nadležni sud.”

Nažalost nije bilo prilike da se citirani propis provede u praksi jer je to sprijecio prvi svjetski rat.

2.Zakonske definicije pomorskog dobra

Zanimljivo je pogledati i kako je definirano pomorsko dobro kroz promatrane propise.

Paragrafom 1. Uredbe sa zakonskom snagom o pomorskom dobru propisano je:

«(1)Smatraju se pomorskim javnim dobrom: morska obala, morske uvale, morske luke i pristaništa, lukobrani, nasipi, ušće reka, koje se izlevaju u more, kanali spojeni s morem, kao i svi ostali delovi državne teritorije na moru, koji po svojoj prirodi služe ili mogu da služe, ili su namenjeni pomorskom saobraćaju ili opštoj pomorskoj uporabi, uključivši i morski ribolov.

(2)Pod morskobalom podrazumeva se onaj pojas državne teritorije uzduž mora, koji je izložen morskim valovima, ili po svojoj posebnoj prirodi služi ili može da služi za svrhe pomorskog saobraćaja i morskog ribolova i za upotrebljavanje i iskorištavanje u opšte državne i narodne svrhe.»

⁹ Npr. Odluka Stola sedmorice, Odjeljenja B u Zagrebu, Ut-50/29, od 04.04.1929.godine, koja kaže:

“I površina tla koja je pod morem može da bude predmetom posjeda i, dosljedno, uvrštena u zemljišnik.

“Razlika između javnog dobra i predmeta privatne svojine udarena je u §§ 285-287, 290, 353, 355, 356.

Opc.Gr.Zak.i u bitnosti sastoji se u tome, što se kao javno dobro smatraju one stvari koje s prepuštene članovima države samo na upotrebu i koje, dokle su takove, ne mogu prelaziti u njihovu privatnu svojinu. Razumije se po sebi, da svaka upotreba pretpostavlja držinu, odnosno mogućnost držine (§ 309. Opc.Gr.Zak.), koja se u smislu istog §-a prema volji držaoca i pravne mogućnosti te pravnom djestvu takove volje pretvara u posjed i prema prilikama dovodi do stjecanja prava svojine (§§ 312, 314, 353-356, 380 i suslj. Opc.Gr.Zak.). U koliko jedna stvar, kao što je u ovom slucaju stanovit prostor morskog žala, o kojemu se ovdje radi, po državnoj vlasti biva oduzeta sveopcoj upotrebi svih članova države i ustupljena jednom stanovitom licu, ona u granicama sveopce dotadašnje mogućnosti upotrebe, dakle, držine prelazi u posjed odnosnog pojedinca i kao nekretnina koja može time biti predmetom privatne svojine, može i mora biti unesena u zemljišnik. Pogrešno je po tome utjecateljovo mišljenje, da odnosna površina, dok je pod morem, ne može biti predmetom posjeda i ne može se uvrstiti u zemljišnik. Protiv toga govori i konstantna praksa sudova u zemljišničkim poslima, po kojoj su se uvrštavali u zemljišnik i uknjižavali kao privatna svojina: jazi, zakloništa lada, kupališta i.t.d. Inace, stanovište utjecateljovo je u opreci i sa ranijim izjavama u ovom poslu Pomorske Vlade (Državnog Erara). Ako prijava mjeraca ocevudnosti i priloženi joj nacrt nijesu sasvim tacni, svrha je postupka da se to prema prilikama tako ispravi, da se postigne saglasnost između fakticnog stanja i zemljišnika.”

¹⁰ Naredba kr.ug.ministra trgovine, kr.ug.ministra pravosudja i u obsegu autonomije kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bana od 14.svibnja 1914. br.37.000 o provedbi zakonskog clanka XXV. Od godine 1914. i o koncesiji na morskoj obali.

Zakon o pomorskom i vodnom dobru, lukama i pristaništima u čl.4.pomorsko dobro definira:

«Pomorsko dobro jesu morska obala, luke, lukobrani, nasipi, sprudovi, hridi, grebeni, ušća rijeka koje se izljevaju u more, kanali spojeni s morem te ostali dijelovi obalnog mora, njihovo podmorje (morsko dno i podzemlje) i u njemu živa i neživa prirodna bogatstva (ribe, rude i sl.).»

Pomorski zakonik u članku 49.kaže:

«Pomorsko dobro cine unutrašnje morske vode i teritorijalno more, njihovo dno i morsko podzemlje te dio kopna koji je po svojoj prirodi namijenjen javnoj pomorskoj upotrebi ili je proglašen takvim.

U smislu stavka 1. ovoga članka pomorskim dobrom smatraju se: morska obala, lukobrani, brodogradilišni navozi, nasipi, sprudovi, hridi, grebeni, ušća rijeka koja se izljevaju u more, kanali spojeni s morem te u moru i podmorskom podzemlju živa i neživa prirodna bogatstva, ribe, rude i sl.»

Zakonom o izmjenama i dopunama Pomorskog zakonika¹¹ dopunjena je i definicija pomorskog dobra:

«U svezi sa stavkom 1. ovoga članka pomorskim dobrom smatraju se: morska obala, luke, lukobrani, nasipi, sprudovi, hridi, grebeni, ušća rijeka koja se izljevaju u more, kanali spojeni s morem te u moru i podmorskom podzemlju živa i neživa prirodna bogatstva (ribe, rude i sl.).»

I konačno Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama u čl.3. određuje:

«Pomorsko dobro cine unutarne morske vode i teritorijalno more, njihovo dno i podzemlje, te dio kopna koji je po svojoj prirodi namijenjen općoj upotrebi ili je proglašen takvim, kao i sve što je s tim dijelom kopna trajno spojeno na površini ili ispod nje.

U smislu stavka 2. ovoga članka, dijelom kopna smatra se: morska obala, luke, nasipi, sprudovi, hridi, grebeni, plaže, ušća rijeka koje se izljevaju u more, kanali spojeni s morem, te u moru i morskom podzemlju živa i neživa prirodna bogatstva.»

3.Definicije pomorskog dobra u jurisprudenci

Uliks Stanger¹² navodi da pomorsko javno dobro cine «...svi dijelovi državnog teritorija na moru koji po svojoj prirodi služe ili mogu da služe ili su namijenjeni pomorskom saobraćaju i prometu, ribolovu i svakoj drugoj upotrebi pomorskog značaja, kao što su: morska obala, uvale, luke pristani, ušća rijeka koje se izljevaju u more, kanali spojeni s morem i sl.»

Slavoljub Popovic¹³ smatra da pomorsko javno dobro obuhvata «... određeni dio mora, morsku obalu zajedno s nekim pripacima (luke, pristaništa, tereni i instalacije potrebni za održavanje plovidbe itd)».

Ivo Krbek¹⁴ smatra da se morsko dobro opće upotrebe proteže na «... određeni dio mora i područje koje je s time u vezi (kao luke).»

Svakako valja navesti i definicije iz Pomorske enciklopedije¹⁵ koja kaže:

«...prema zakonima republika morska obala, luke lukobrani, nasipi, sprudovi, hridi, grebeni, ušća rijeka koje se izljevaju u more, kanali spojeni s morem te ostali dijelovi

¹¹ N.n.74/94

¹² Vidjeti bilješku 8.

¹³ **S.Popovic** "Pravni režim javnog dobra", Naša zakonitost, 9-10/58, Zagreb

¹⁴ **I.Krbek** "Osnovi upravnog prava FNRJ", Zagreb, 1950.

¹⁵ Pomorska enciklopedija, JAZU, Zagreb, 1963.

obalnog mora, njegovo podmorje (morsko dno i podzemlje) i u njima živa i neživa prirodna bogatstva (ribe, rude i dr.).»

U teoriji postoji neslaganje oko definicije otoka, grebena i hridi.¹⁶

3.Uredba sa zakonskom snagom o pomorskom dobru¹⁷

Tek je u Kraljevini Jugoslaviji donijet prvi cjeloviti propis koji je trebao regulirati problematiku (po)morskog dobra. Međutim, ni taj propis nije uspio saživjeti u praksi jer je to omeo početak drugog svjetskog rata.

Bitno je za primijetiti da je u narecenoj uredbi izricito bilo propisano da početkom njezine primjene¹⁸ prestaju važiti svi propisi svih drugih zakona i uredbi koji su joj protivni.

Stoga, ovdje ćemo citirati § 21. koji je glasio:

«Kad ova uredba dobije obveznu snagu, prestaju važiti svi propisi drugih zakona i uredaba, koji su joj protivni. Narocito prestje važiti zakonski članak XXV iz godine 1914 (obnarodovan u Zborniku zakona i naredaba za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju broj 9 godine 1915) o preinacanju i dopuni zakonskog članka XXI-1881 o izvabi na morskoj obali i naredba Kr.ug.Ministra trgovine, Kr.ug.Ministra pravosuđa i na teritoriju Kraljevine Hrvatske i Slavonije – bana, o provedbi zakonskog članka XXV od 1914 godine (obnarodovan u Zborniku zakona i naredaba za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju br.39 godina 1914) te raspis bivšeg Ministarstva unutrašnjih poslova od 17 oktobra 1856 broj 17266-246.»

Međutim, odredbe koje su interesantne za ovaj rad propisivali su:

«§ 17.

(1)Ako je pomorsko dobro javno dobro u casu stupanja na snagu ove Uredbe upisano u zemljišnim knjigama kao vlasnost nekog fizičkog ili pravnog lica, koje ga je steklo na pravovaljan nacin, Direkcija pomorskog saobracaja imace pravo da traži njegovo izvlaštenje na osnovu zakona o izvlaštenju uz otštetu. Naknadne štete određuju se po zakonu o eksproprijaciji.

(2)Ako je na takovom dobru neko fizičko ili pravno lice steklo upisom u zemljišne knjige u dobroj vjeri i na pravovaljani nacin koje drugo stvarno pravo, Direkcija pomorskog saobracaja imace pravo da traži izbris takovih prava, ali samo nakon izvlaštenja uz otštetu po zakonu o eksproprijaciji. Naredenje prethodnog stava važi i za druga stvarna prava.

(3)Ako držalac nekog pomorskog javnog dobra ne može da dokaže pravovoljani nacin i naslov stecanja, ili ako je pri osnivanju zemljišne knjige neko pomorsko javno dobro bilo upisano kao svojina kojeg fizičkog ili pravnog lica s razloga što pomorske vlasti nisu imale prilike ili su propustile da pri izvidaju vlasnickih odnosa istaknu njegovu prirodu pomorskog javnog dobra, Direkcija pomorskog saobracaja ce tražiti putem redovite gradanske parnice da se pomorsko javno dobro izluci iz zemljišne knjige i upiše u spisak I javnih dobara.

(4)U slucaju prethodnog stava se pristoji držaocu pravo na odštetu bez obzira na vreme trajanja upisa u zemljišnoj knjizi. Poštteni držalac može ipak da prinovke, koje je ucinio, i zgrade, koje je podigao na pomorskom javnom dobru, uzme natrag ukoliko to priroda stvari dopušta bez povece štete za pomorsko javno dobro. Ne dopušta li to priroda stvari bez povece štete za pomorsko javno dobro poštteni držalac može tražiti naknadu troškova potrebnih i korisnih.»

¹⁶ Vidjeti N.Stražićić "Prilog poznavanju ukupnog broja hrvatskih jadranskih otoka i broja naseljenih otoka među njima", Pomorski zbornik, 1997, Rijeka

¹⁷ Vidjeti Službene novine Kraljevine Jugoslavije br.104-XXXIII

¹⁸ a pocela se primjenjivati 10.05.1939.

Iz citirane odredbe može se zaključiti da je obveza Direkcije pomorskog saobraćaja bila:

- izvestiti, uz odštetu, onoga tko je na dan 10. svibnja 1939. godine¹⁹ bio upisan kao vlasnik pomorskog javnog dobra u zemljišnim knjigama, a stekao ga je na pravovaljani način,²⁰
- izvestiti, uz odštetu, i tražiti brisanje stvarnih prava stecenih u dobroj vjeri i na pravovaljan način,
- tužbom tražiti izlučenje pomorskog javnog dobra iz zemljišne knjige i upis u popis javnog dobra (tzv. Popis I), ako držalac pomorskog javnog dobra ne može dokazati pravovaljani način i naslov stjecanja, bez odštete.²¹

Obzirom na cinjenicu početka drugoga svjetskog rata narećena direkcija nije Uredbu provela u djelo.

4. Zakon o pomorskom i vodnom dobru lukama i pristaništima²²

Ovaj zakon rabi naziv pomorsko dobro te ga definira u čl. 4.²³

Prelazne odredbe tog zakona vrlo su slične određenjima Uredbe te je tako članom 88. bilo propisano:

«Ako na dan stupanja na snagu ovog zakona²⁴ na pomorskom dobru postoji pravo vlasništva ili drugo stvarno pravo osobe, osim prava korištenja, koja je to pravo stekla na osnovi valjanog naslova i načina stjecanja tog prava, općinski javni pravobranilac će na prijedlog ovlaštenog općinskog organa, nakon uspostavljanja katastra pomorskog dobra, pokrenuti postupak za eksproprijaciju određenog objekta ili prava na pomorskom dobru.

Ako vlasnik određenog pomorskog dobra ili naslovník drugog stvarnog prava na takovom dobru, osim prava korištenja, ne može dokazati da je to pravo stekao prije stupanja na snagu Osnovnog zakona o iskorištavanju luka i pristaništa (Službeni list SFRJ broj 24/61), općinski javni pravobranilac će putem redovite sudske parnice zatražiti da se to dobro upiše u

¹⁹ To je dan stupnjaj na pravnu snagu Uredbe

²⁰ postavlja se pitanje koji je to pravovaljan način stjecanja prava vlasništva na pomorskom javnom dobru? U novijim radovima time se bavi **S. Frković** "Stecena prava na pomorskom dobru", u knjizi grupe autora "Nekretnine kao objekti imovinskih prava, Narodne novine, Zagreb, 2004.

Slučajevi valjanog stjecanja prava vlasništva na nekretninama bili bi:

- kupnja, prodaja, zamjena, darovanje, sudska odluka i sl. Prema § 424. OGZ-a valjani pravni naslovi jesu: ugovor, naredba posljednje volje, sudska odluka i zakon. U svakom slučaju bez valjanog naslova izvršena uknjižba je **nevaljana**.

Medutim, niti jedan od tih načina ne dolazi u obzir na (po)morskom dobru jer je ono u ne vlasničkom režimu.

I prema tada važećim propisima za stjecanje prava vlasništva na nekretninama upisom u zemljišne knjige bile su potrebite ove pretpostavke:

- valjani pravni naslov,

- knjižni prednik,

- postojanje dobre vjere u osobi stjecatelja,

- da je sam upis obavljen uz postojanje općih pretpostavki za uknjižbu (tabularna isprava, molba za uknjižbu, dozvola suda, unos u zemljišne knjige u zakonom propisanoj formi, pravomocnost izvršenog unosa).

²¹ Poblíže vidjeti u **J. Nakic** "Pomorsko dobro i brisovna tužba (može li Republika Hrvatska pomorsko dobro štítiti brisovnom tužbom)", Godišnjak 6 Hrvatskog društva za građanskopravne znanosti i praksu, Organizator, Zagreb, 1999.

²² Vidjeti N.n. 19/74, 23/74, 39/74, 17/77 i 18/81, a zakon je stupio na snagu 24. 05. 1974. godine

²³ članak 4. propisivao je:

"Pomorsko dobro jesu morska obala, luke, lukobrání, nasipi, sprudovi, hridi, grebeni, ušća rijeka koje se izljevaju u more, kanali spojeni s morem te ostali dijelovi obalnog mora, njihovo podmorje (morsko dno i podzemlje) i u njima živa i neživa prirodna bogatstva (ribe, rude i sl.)."

²⁴ 17. svibanj 1974.

katastar pomorskog dobra kao pomorsko dobro. Ova osoba nema pravo na naknadu štete, već može objekte, odnosno prinove, koje je izgradila, odnosno izvršila na tom dobru, ukloniti, ukoliko je to, po prirodi stvari, tehnički moguće učiniti bez štete po pomorsko dobro.»

Pregledom dostupne nam sudske prakse pronašli smo jako malo judikata vezano uz ovaj član zakona.²⁵

Prema slovu tog propisa nadležno javno pravobranilaštvo trebalo je:

- pokrenuti postupak eksproprijacije, ali samo na prijedlog nadležnog općinskog organa²⁶ uz naknadu, onoga tko je na dan 24.05.1974.godine na pomorskom dobru imao pravo vlasništva ili drugo stvarno pravo, osim prava korištenja, a koji je to pravo stekao na osnovi valjanog naslova i načina stjecanja, ali tek pošto se uspostavi katastar pomorskog dobra,
- tužbom, tražiti da se pomorsko dobro upiše u katastar pomorskog dobra²⁷ ako vlasnik ili naslovnik drugog stvarnog prava, osim prava korištenja, ne može dokazati da je to pravo stekao prije dan 24.05.1974.godine, bez naknade štete, ali uz priznavanje prava ius tolendi.

5.Pomorski zakonik²⁸

Niti tvorcima ovoga zakona nisu se potrudili učiniti odmak od nelogične i komplicirane procedure te su tako u čl.1038. propisali:

«Ako je nakon stupanja na snagu Zakona o pomorskom i vodnom dobru, lukama i pristaništima (Narodne novine br.19/74, 39/74, 17/77 i 18/81) postojalo pravo vlasništva ili drugo stvarno pravo na pomorskom dobru osoba koja je to pravo stekla na osnovi valjanog naslova i načina stjecanja i to pravo postoji na dan stupanja na snagu ovog zakonika²⁹, nadležni javni pravobranitelj će pokrenuti postupak za izvlaštenje (eksproprijaciju) vlasništva na određenom objektu, time da bivši vlasnik stječe pravo koristiti objekt na osnovi koncesije bez plaćanja naknade za razdoblje dok iznos utvrđene naknade za koncesiju za korištenje pomorskog dobra ne dosegne iznos naknade za oduzeto vlasništvo na objektu.

Odredba prethodnog stavka neće se primijeniti na objekte koji su od kulturnog, humanitarnog, vjerskog, povijesnog ili drugog javnog značaja. Dio pomorskog dobra na kojima se nalaze takvi objekti isključit će se odlukom Vlade Republike Hrvatske iz opće uporabe kao pomorsko dobro i to u mjeri koja najmanje ograničuje opću upotrebu susjednih dijelova pomorskog dobra.

Ako vlasnik određenog pomorskog dobra ili nositelj drugog stvarnog prava na pomorskom dobru ne može dokazati valjan naslov i način stjecanja, nadležni javni pravobranitelj će putem redovitog sudskog postupka zatražiti da se to dobro utvrdi kao pomorsko dobro. Ova osoba nema pravo na naknadu štete, a prinove i građevine koje je izgradila može ukloniti ako je to po prirodi stvari moguće bez štete za pomorsko dobro.»

Javnom (državnom)³⁰ pravobranitelju ostavljene su slijedeće mogućnosti:

²⁵ Npr. VSH, Rev-1494/92, citirano prema **B.KUNDIĆ** "Pomorsko dobro i određivanje granica pomorskog dobra", Edicije Brozicević, Zagreb, 2000; VSH, Rev-1888/88, od 11.05.1989.-PNZ-44/44

²⁶ Nadležni javni pravobranitelj, po tadašnjem Zakonu o javnom pravobranilaštvu (N.n.17/77,17/86) bio je općinski, a on je ujedno bio i zakonski zastupnik općine, no on nije bio ovlašten takav postupak pokrenuti na svoju inicijativu.

²⁷ Iz zakonske odredbe proizilazi da se tužbom mogao tražiti samo upis u katastar pomorskog dobra ali ne i u zemljišne knjige, dakle, tužbe se uopće nisu niti mogle podnositi jer katastar pomorskog dobra nije nikada osnovan.

²⁸ Vidjeti N.n. 17/94,74/94,43/96,158/03

²⁹ to je dan 22.ožujka 1994. ali opće odredbe čl.48-80 stupile su na snagu 26. listopada 1994.

³⁰ Prema čl.14.st.1.Zakona o državnom pravobraniteljstvu (N.n.75/95) :

- da spram osoba koje su u na dan 24.05.1974.godine na pomorskom dobru imale pravo vlasništva ili drugo stvarno pravo, a stekle su ga na osnovi valjanog naslova i nacina stjecanja, pokrene postupak izvlaštenja objekta izgrađenog na pomorskom dobru, a vlasnik oduzetog objekta na njemu stjece pravo koncesije,
- da spram osoba koje ne mogu dokazati valjan naslov i nacin stjecanja ustane deklaratornom tužbom da se konkretna nekretnina utvrdi pomorskim dobrom, time da takova osoba nema pravo na naknadu štete, time, da ima pravo na ius tolendi za prinove i gradevine koje se mogu ukloniti bez štete za pomorsko dobro.

Nejasno je kako bi to sud utvrdio status pomorskog dobra ako se npr.radi o nekretnini koja dotice more a po kulturi upisanoj u katastru je livada.

Izvlaštenje iz citirane odredbe doživjelo je kritiku teoreticara³¹ tako i prakticara.³²

Medu ostalim, Borkovic navodi:

«Ako je ovdje (misli se na cl.1038.PZ-a-op.a.) makar djelomicno moguće shvatiti namjeru zakonodavca, vrlo je teško razumjeti zašto je za ostvarivanje te namjere izabrao ovakvo rješenje. Još je teže nazrijeti prakticno pravnu mogućnost njegove realizacije.

Zakonodavac je ovdje na cudan nacin ispremiješao dva instituta koji zbog svojih razlicitih pravnih priroda ne mogu ici zajedno.

Namjera zakonodavca jest da sve dijelove pomorskog dobra i objekte na njima, na kojima postoji pravo vlasništva ili drugo stvarno pravo na osnovi valjanog naslova i nacina stjecanja, izvlasti.

Izvlaštenjem nekretnina postaje vlasništvo korisnika izvlaštenja. Tko ce u spomenutim slucajevima izvlaštenja biti korisnik?

Zakon (Zakon o izvlaštenju-op.a.) predvida vrlo složenu proceduru izvlaštenja pocevši od utvrđivanja interesa Republike Hrvatske pa preko plana izvlaštenja do davanja naknade. Koje ce se odredbe zakona o izvlaštenju primijeniti na sve ove slucajeve o kojima govori Pomorski zakonik?

Zakon o izvlaštenju, takoder, propisuje da korisnik izvlaštenja stjece pravo na posjed izvlaštene nekretnine danom pravomocnosti rješenja o izvlaštenju ukoliko je do tada prijašnjem vlasniku isplatio naknadu, odnosno predao u posjed drugu odgovarajucu nekretninu itd.

Za izvlaštenu nekretninu vlasniku pripada naknada u visini tržišne vrijednosti nekretnine. Ta norma Zakona o izvlaštenju ima svoje ishodište u ustavnoj odredbi ranije spominjanog clanka 50. Ustava. U slucajevima o kojima govori Pomorski zakonik vlasnik izvlaštene nekretnine ne dobija naknadu za izvlaštenu nekretninu, pa je takav pristup zakonodavca u najmanju ruku dvojben s ustavnopravnog stajališta. Umjesto naknade tržišne vrijednosti bivšem vlasniku daje se pravo korištenja objekta na osnovi koncesije bez placanja naknade za razdoblje dok iznos naknade za koncesiju za korištenje pomorskog dobra ne dosegne iznos naknade za oduzeto vlasništvo na objektu. Koncesija bi, dakle, u ovim slucajevima trebala biti ekvivalent tržišnoj vrijednosti.

“Državno pravobraniteljstvo Republike Hrvatske zastupa Republiku Hrvatsku, a državno pravobraniteljstvo županije, odnosno Grada Zagreba zastupa županiju, odnosno Grad Zagreb u zaštiti njihovih imovinskih prava i interesa pred sudovima, upravnim i drugim javnim tijelima, prema svim osobama, ako nije zakonom drukcije određeno.” Dakle, nadležno je bilo isključivo Državno pravobraniteljstvo Republike Hrvatske, ali temeljem odredbe cl.13.st.4: ”...Iz opravdanih razloga državni pravobranitelj može povjeriti postupanje u predmetu drugom zamjeniku državnog pravobranitelja istog državnog pravobraniteljstva ili drugom nižem državnom pravobraniteljstvu.”

³¹ npr. **I.Borkovic** “Koncesija i izvlaštenje na pomorskom dobru i zaštita prava”, u “Pomorsko dobro-društveni aspekti upotrebe i korištenja”, priredio V.Hlaca, Pravni fakultet u Rijeci, 1996.

³² Vidjeti Izvješće o radu Državnog pravobraniteljstva Republike Hrvatske za 1997.godinu

S druge pak strane, koncesija je posebni institut kod kojega se odnosi između davatelja koncesije i korisnika koncesije formiraju isključivo temeljem voljne radnje korisnika koncesije, koju on izražava bilo stavljanjem ponude, prijavom na natjecaj ili postavljanjem zahtjeva. Sam Pomorski zakonik propisuje da se koncesija na razdoblje od četiri godine izdaje na zahtjev, a na razdoblje preko četiri godine temeljem javnog prikupljanja ponuda. Suprotno j, dakle, samoj prirodi koncesije njezino podjeljivanje mimo zahtjeva korisnika koncesije, ili čak protiv njegove volje. Pomorski zakonik proturječan je unutar sebe odredbama svojih članaka 61. i 1038. Treba, također, imati u vidu da nakon donošenja odluke o koncesiji normalno slijedi sklapanje ugovora o koncesiji. Pravno je nedopustivo osobu kojoj je mimo njegove želje podijeljena koncesija, prisiljavati još i na sklapanje ugovora.

Koncesija za upotrebu i korištenje pomorskog dobra izdaje se, rekli smo, ili na zahtjev ili temeljem javnog prikupljanja ponuda (članak 61. Pomorskog zakonika), što znači samo uz prethodno izraženu volju potencijalnog korisnika koncesije, koju on izražava putem direktnog zahtjeva ili putem zahtjeva u formi stavljanja ponude. Nema, dakle, mogućnosti pokretanja i vođenja postupka za dodjeljivanje koncesije po službenoj dužnosti (ex officio): Svaki akt kojim bi se eventualno podijelila koncesija mimo zahtjeva korisnika, a na koji on ne bi kasnije izricito ili prešutno pristao, trpio bi prigovor ništavosti prema spomenutim odredbama zakona o općem upravnom postupku.»

Ovdje valja ukazati da je prema odredbama Zakona o državnom pravobraniteljstvu nadležni pravobranitelj za postupanje po čl.1038.PZ-a bio državni pravobranitelj Republike Hrvatske, no on je mogao temeljem odredbe čl.13. Zakona o državnom pravobraniteljstvu³³ nižem pravobraniteljstvu (županijskom) povjeriti zastupanje.

Upravo je glede aktivne legitimacije u parnicama pokrenutim po odredbi st.3.čl.1038. PZ-a dolazilo do razmimoilaženja.

Pojedini autori³⁴ smatraju:

«Nezgrapna formulacija «nadležni državni pravobranitelj» otvorila je pitanje aktivne legitimacije-da li državni pravobranitelj u prvom slučaju tužbu podnosi «in suo nomine» ili u zastupanju Republike Hrvatske koja ima vlast nad pomorskim dobrom sukladno čl.51.Zakonika.

Mišljenja smo da to čini u zastupanju Republike, jer bi u protivnom, proizlazilo da će županijska državna pravobraniteljstva biti nadležna po teritorijalnom principu-prema mjestu gdje nekretnina leži. Ako bi se zauzeo stav da ova odredba državnom pravobranitelju daje ius standi in iudicio, dakle položaj stranke u postupku, čini nam se, da bi to, s obzirom na modernizaciju pravnog sustava, bilo suviše arhaično i potenciralo bi konzervativnu ulogu pravobranitelja kao svojevrsnog «cuvara zakonitosti», što vjerojatno nije bila namjera zakonodavca. Stoga smatramo da i parnicni i upravni postupak u provedbi ove odredbe pravobranitelj pokreće u ime Republike Hrvatske.»

Sudska praksa nije prihvatila stav teorije već je zauzela stav da:³⁵

«Polazeći od definicije pomorskog dobra prema odredbi čl.48. PZ-a, sa je pomorsko dobro opće dobro od interesa za Republiku Hrvatsku, i da ima njenu osobitu zaštitu, da osnovom čl.56.st.1. PZ-a pomorskim dobrom upravlja, održava ga i štiti Republika Hrvatska, neposredno ili putem županija, kao i da je čl.3.st.3. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (N.n.91/96,68/98,137/99,114/01-dalje:ZV) propisano da o općim

³³ vidjeti bilješku 30.

³⁴ **S.Frković** "Prikaz otvorenih pitanja u odnosu na pomorsko dobro" u knjizi "Uloga i ovlasti državnog pravobraniteljstva glede određenih nekretnina u vlasništvu Republike Hrvatske i općih dobara uz osvrt na neke obveznepravne odnose", Inženjerski biro, Zagreb, 2000.

³⁵ Vidjeti pravorijeke Županijskog suda u Rijeci Gž-1926/99, od 20.03.2002, Gž-2288/99, od 20.03.2002, Gž-2613/99, od 10.04.2002.-neobjavljeno

dobrima vodi brigu, njima upravlja i za to odgovara Republika Hrvatska, ako posebnim zakonom nije drukcije propisano, za istaknuti je da je upravo PZ-om kao posebnim zakonom određeno da je jedino državni pravobranitelj, odnosno sada državni odvjetnik legitimiran za provedbu cl.1038. PZ-a, odnosno upis i utvrđenje određenog dobra kao pomorskog dobra, a ne Republika Hrvatska.

Buduci da navedene ovlasti Državnog odvjetništva nisu u suprotnosti ni s odredbama o nadležnosti i ovlastima Državnog odvjetništva iz cl.14. do 16. Zakona o državnom odvjetništvu u provedbi cl.1038. citiranog Zakona ne poduzima radnje i aktivnosti u zastupanju Republike Hrvatske, već samostalno, to Republika Hrvatska nema aktivnu legitimaciju za pokretanje i vodenje ovog postupka.»

Ovdje valja primijetiti da je zakonodavac, i u ostalim zakonima, dosta površan, pa tako ocito ne shvaca razliku između državnog odvjetništva i državnog odvjetnika.³⁶

Državni odvjetnik niti jednim pozitivnim propisom nije određen kao samostalno tijelo, to je isključivo državno odvjetništvo, a državni odvjetnik je samo celni covjek u samostalnom, neovisnom pravosudnom tijelu-državnom odvjetništvu.

Nismo našli primjer u sudskoj praksi da je Vrhovni sud Republike Hrvatske odbacio zahtjev za zaštitu zakonitosti iz razloga jer ga je podnijelo Državno odvjetništvo Republike Hrvatske a ne Glavni državni odvjetnik.

Ovdje svakako moramo imati na umu i odredbu cl.77.ZPP-a, koja propisuje:

«Stranka u postupku može biti svaka fizicka i pravna osoba.

Posebnim propisima uređuje se tko može biti stranka u postupku osim fizickih i pravnih osoba.

Parnicni sud može iznimno, s pravnim učinkom u određenoj parnici, priznati svojstvo stranke i onim oblicima udruživanja koji nemaju stranacku sposobnost prema odredbama st. 1. i 2. ovog clana ako utvrdi da, s obzirom na predmet spora, u suštini udovoljavaju bitnim uvjetima za stjecanje stranacke sposobnosti, a osobito ako raspoložu imovinom na kojoj se može provesti ovrha.(podvukao autor.)

Protiv rješenja iz stavka 3. ovog clana kojim se priznaje svojstvo stranke u parnici nije dopuštena posebna žalba.»

Postavlja se pitanje može li zakon nekome dati ius standi in iudicio?

Analizom propisa i sudske prakse pronašli smo neke slucajeve..³⁷

³⁶ tako je npr. u cl.403..ZPP-a bilo propisano:

“Zahtjev za zaštitu zakonitosti protiv odluke iz clana 401. ovog zakona podiže državni odvjetnik određen zakonom.”, u cl.109.Zakona o obveznim odnosima propisano je:

“(1) Na ništavost sud pazi po službenoj dužnosti i na nju se može pozivati svaka zainteresirana osoba.

(2) Pravo da zahtijeva utvrđenje ništavosti ima i državni odvjetnik”.

³⁷Vidjeti clanak 168. Zakona o kaznenom postupku (N.n.62/03), clana 283. Zakona o opcem upravnom postupku (N.n.53/91,103/96), cl.109. Zakona o obveznim odnosima N.n.53/91,73/91,111/93,3/94,107/95,7/96,91/96,112/99,88/01

U odluci Stola sedmorice, odjeljenje B u Zagrebu, Rv -192-27, od 23.03.1927. receno je:

“Presuda izrecena u otkazu upravljena protiv 1)općinske uprave u ..., 2)Financijskog odvjetništva u zastupstvu školske uprave i 3)Velikog župana oblasti u ..., ukinuta je kao ništava sa cijelim prethodnim postupkom te je otkaz odbijen, jer sva ta lica nemaju ius iudicio standi, doticno nijesu samostalna juridicka bica.”

“Ministarstvo obrane Republike Hrvatske ne može biti stranka u postupku.

Ispitujuci pobijanu presudu, kao i pravilnost postupka koji je prethodio njenom donošenju, ovaj sud je ocijenio da postoji bitna povreda iz odredbe cl. 354. st. 2. toc. 10. Z-P, na koju revizijski sud pazi, primjenom odredbe cl. 386. spomenutog zakona, po službenoj dužnosti.

U ovoj pravnoj stvari tužitelj u tužbi tijekom postupka kao tuženu stranku označava Ministarstvo obrane Republike Hrvatske s time da nižestupanjski sudovi u uvodnom dijelu presuda tuženu stranku naznačuju na isti način.

U postupku je, dakle, kao tuženik sudjelovala osoba koja ne može biti stranka u postupku. Naime, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske ne može biti stranka u postupku, u smislu cl. 77. st. 1. ZPP, zato jer nema svojstvo pravne osobe, a niti ispunjava uvjete da mu se u smislu st. 2. navedene odredbe prizna svojstvo stranke u ovoj

6. Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama³⁸

Za razliku od prethodnih propisa, koje kao da je pisao isti autor, ovaj zakon krenuo je drugim putem pa je tako u cl.118. propisao:

«Upisi prava vlasništva ili kojega drugoga prava na zemljištu i gradevinama na pomorskom dobru za koje se ne može dokazati pravno vajan način stjecanja pravno su nevaljani.

Državni odvjetnik podnijet će prijedlog zemljišnoknjižnom sudu radi brisanja upisa prava vlasništva ili drugoga stvarnog prava na pomorskom dobru iz stavka 1. ovoga clanka i upisati pomorsko dobro.

Granica pomorskog dobra utvrđena prema Pomorskom zakoniku ostaje na snazi, te će državno odvjetništvo postupiti sukladno stavku 2. ovoga clanka.»³⁹

Dakle, prema citiranom propisu državno odvjetništvo:

- ne može pokrenuti bilo kakav postupak spram osoba koje su postale vlasnici pomorskog dobra a koje mogu dokazati pravno valjani način stjecanja,⁴⁰

- će podnijeti prijedlog zemljišnoknjižnom sudu za brisanje⁴¹ upisa prava vlasništva ili kojeg drugog stvarnog prava⁴² spram osoba koje ne mogu dokazati pravno valjan način stjecanja prava vlasništva ili kojeg drugog stvarnog prava.

Stavak 2.cl.118. navedenog zakona čini nam se ustavnopravno spornim. Način koji je odredba stipulirana ukazuje na retroaktivnost, naime, državnom odvjetništvu je prepušteno na dispoziciju da odredi koji je to upis nevaljan, naime ne mogu se odrediti granice vremenskog doseg a odredbe unazad.

Prema odredbi cl.89. Ustava Republike Hrvatske retroaktivnost nije dopuštena osim iznimno:

«Prije nego što stupe na snagu zakoni i drugi propisi državnih tijela objavljuju se u »Narodnim novinama«, službenom listu Republike Hrvatske.

Propisi tijela koja imaju javne ovlasti prije stupanja na snagu moraju biti objavljeni na dostupan način u skladu sa zakonom.

Zakon stupa na snagu najranije osmi dan od dana njegove objave, osim ako nije zbog osobito opravdanih razloga zakonom drukcije određeno.

Zakoni i drugi propisi državnih tijela i tijela koja imaju javne ovlasti ne mogu imati povratno djelovanje.

Iz posebno opravdanih razloga samo pojedine odredbe zakona mogu imati povratno djelovanje.»

Ovom odredbom propisana je kvazi brisovna tužba, ovdje nazvana prijedlog.

Ukoliko su takovi upisi pravno nevaljani bolji, ekonomičniji i efikasniji način bio bi da zemljišnoknjižni sudovi po službenoj dužnosti izvrše takova brisanja uz obavijest nadležnom državnom odvjetništvu.

parnici, već to može biti samo država - Republika Hrvatska zastupana po Državnom pravobraniteljstvu Republike Hrvatske.

Stoga je valjalo, primjenom cl. 394. st. 3. ZPP, ukinuti obje navedene presude u pobijanom dijelu i predmet vratiti na ponovni postupak sudu prvog stupnja s time da sud prvog stupnja prije ponovnog raspravljanja o osnovanosti tužbenog zahtjeva postupi sukladno cl. 83. st. 1. ZPP, tj. pozove tužitelja da ispravi tužbu glede pravilnog označavanja tuženika. "(VSRH, Rev 3745/1994. od 25. veljace 1998.g., Izbor odluka 1-1998)

³⁸ vidjeti N.n.158/03

³⁹ ostali stavci ispušteni kao nebitni za ovaj rad

⁴⁰ autoru nije jasno koji su to slučajevi stjecanja vlasništva

⁴¹ smatramo da upotrijebljeni izraz nije najsretnije odabran, naime izraz brisanje odmah asocira na brisovnu tužbu

⁴² nije jasno na koja to druga stvarna prava misli zakonodavac

Takovih prijedloga je bilo u teoriji.⁴³

Na ništavost sud pazi po službenoj dužnosti, a to vrijedi i za zemljišnoknjižni sud.

7.Naš stav

Nameće se logično pitanje zašto (kako) postoje zatečena stvarna prava na pomorskom dobru. Prvenstveni je razlog što ZPVDLP nikada nije dosljedno proveden u praksi, a to se prvenstveno odnosi na neuspostavu katastra pomorskog dobra, koji je bio polazišna osnova da bi se mogao provesti postupak eksproprijacije (izvlaštenja).

Drugi je razlog što je 1994.godine⁴⁴ došlo do pretvorbe prava raspolaganja, upravljanja i korištenja dotadašnjih općina na pomorskom dobru u vlast republike Hrvatske nad pomorskim dobrom, odnosno to što je došlo do prestanka društvenog vlasništva u kojem režimu se do tada nalazilo pomorsko dobro.

Treci je razlog što se kod stvaranja zakona, pa tako i onih iz oblasti pomorskog dobra, ne sluša struka i mišljenje praktičara i teoretičara.⁴⁵

Sustavnim izucavanjem teorije i prakse pomorskog dobra od 1939. pa do danas stječe se dojam kao da nema volje, želje niti htijenja da se jednom zauvijek status pomorskog dobra dovede u red.

Mnijenja smo da je, kao i kod bespravne gradnje⁴⁶, potrebno zakonom propisati datum, npr.04.10.1994., te nedvojbeno propisati da sva stvarna prava stecena do tog datuma ostaju i nadalje. Naime, prelazne i završne odredbe dosadašnjih zakona imaju retroaktivno djelovanje, što dovodi u sumnju i njihovu neskladnost s ustavom, i ne pružaju pravnu sigurnost a niti doprinose vladavini prava.

Predlažemo da se u izmjenama i dopunama Zakona o pomorskom dobru i morskim lukama, ili nekom novom zakonu koji će regulirati materiju pomorskog dobra, doda odredba koja bi mogla glasiti:

«Objekti sagrađeni na pomorskom dobru do dana stupanja na snagu Osnovnog zakona o iskorištavanju luka i pristaništa (N.n.52/71,52/73) postaju vlasništvo graditelja tih objekata.», ili alternativno:

«Objekti sagrađeni na pomorskom dobru do 15.02.1968.godine⁴⁷ postaju vlasništvo graditelja tih objekata.»

⁴³ vidjeti **J.Nakic** u bilješci 21, pa je tako predloženo da se članak 224. Zakona o zemljišnim knjigama dopuni stavkom 4. koji bi mogao glasiti:

“(4)Svi upisi stvarnih prava na pomorskom dobru provedeni do dana stupanja na snagu ovoga zakona (misli se na eventualni Zakon o dopunama ZZK-a-op.a.) imaju se smatrati nevaljanima te će ih zemljišnoknjižni sudovi, po službenoj dužnosti, izbrisati u roku od jedne godine od dana stupanja na snagu ovoga zakona.

Zemljišnoknjižni sudovi dužni su rješenja o brisanju dostaviti Državnom pravobraniteljstvu Republike Hrvatske (sada nadležnom državnom odvjetništvu-op.a.)”

⁴⁴ godina stupanja na snagu PZ-a

⁴⁵ Tipičan primjer je neangažiranje Gorana Vojkovića koji je u vrijeme izrade Nacrta Zakona o pomorskom dobru i morskim lukama bio zaposlenik tadašnjeg Ministarstva pomorstva, prometa i veza, polaznik postdiplomskog studija prava mora na Pravnom fakultetu u Splitu, koji je i stekao akademski stupanj magistra znanosti s temom “Pomorsko dobro”, i koji je taj svoj rad, malo modificiran objavio u knjizi “Pomorsko dobro i koncesije”, Hrvatski hidrografski institut, Split, 2002., koja predstavlja važan kamen u razmatranju problematike pomorskog dobra.

⁴⁶ vidjeti Zakon o određivanju građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera (Sl.l.SFRJ.5/68,20/69), kojim je bilo propisano da se sve bespravne građevine sagrađene do 15.02.1968.godine legaliziraju.

⁴⁷ Taj datum može biti svrsishodan jer je to datum i iz Zakona o određivanju građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera (Sl.l.SFRJ 5/68,20/69)

Dakle, zatecena stvarna prava moraju se jednom zauvijek riješiti jer ce se repovi neriješenih odnosa na pomorskom dobru provlaciti kroz svaki novi zakon, a što nije dobro.

Ne može se jednako tretirati stvarno pravo na stambenoj kuci izgrađenoj na pomorskom dobru i skladišta izgrađenog u luci

U svakom slucaju ne smijemo zanemariti odredbu:⁴⁸

«Pravo vlasništva prestaje zakonskom odredbom po kojoj stvar koja je bila predmetom prava vlasništva više to ne može biti, u kojem slucaju za dotadašnjega vlasnika nastupaju pravni ucinci kao da je glede te stvari provedeno potpuno izvlaštenje.»

8.Namjesto zakljucka

Iz do sada navedenoga možemo zakljuciti da:

- je pomorsko dobro opce dobro od interesa za Republiku Hrvatsku te ima njezinu osobitu zaštitu (cl.3.ZPDML),

- su preceste promjene definicije pomorskog dobra u zakonu, te da je neophodno potrebno donijeti trajniju definiciju pomorskog dobra, koja bi mogla glasiti:

»Pomorskim dobrom smatraju se morska obala, morske uvale, hridi, sprudovi, grebeni, plaže, morske luke i sidrišta, pristaništa, lukobrani, nasipi, ušca rijeka koje se izlijevaju u more, kanali spojeni s morem, i svi ostali dijelovi državnog teritorija na moru, koji po svojoj prirodi služe ili mogu služiti ili su namijenjeni pomorskom prometu ili opcoj pomorskoj uporabi, ukljucivši i morski ribolov.»,

- je pomorsko dobro jedno od komparativnih prednosti Republike Hrvatske te ga treba sustavno zaštititi od nasrtaja svih vrsta (nasipanja mora, devastacije obale, ogradivanja plaža, izgradnje nelegalnih mulica, nelegalnog vadenja mineralnih sirovina i sl.),

- se nejasnim i neživotnim prelaznim odredbama ne može dati doprinos pravnoj državi i nacelu vladavine prava,

- je prema staroj narodnoj poslovcici bolje šest puta mjeriti nego jednom pogrešno odrezati, odnosno da zakonodavac mora imati na umu staru izreku festina lente⁴⁹, dakle, zakonodavce žuri se polako,

- je svaki naredni zakon lošiji od prethodnog.

⁴⁸ Cl.170. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima – N.n.91/96,68/98,137/99,22/00,73/00,114/01

⁴⁹ požuri polako